

Mokytojų asmenybės bruožai ir pyktis

Julita Navaitienė¹, Violeta Jaruševičienė²

¹ Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija, T. Ševčenkos g. 31, 03111 Vilnius, julita.navaitiene@vdu.lt

² Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija, T. Ševčenkos g. 31, 03111 Vilnius, violeta.jarusevicienė@gmail.com

Anotacija. Kai kurie mokytojai dažniau ir stipriau reiškia savo pyktį. Šio tyrimo tikslas buvo ištirti mokytojų penkių asmenybės bruožų ir pykčio sąsajas. Tirti 157 Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų mokytojai. Tyrimui naudoti NEO-FFI asmenybės bruožų klausimynas ir Daugiamatis pykčio aprašas. Rastos teigiamos mokytojų neurotiškumo bruožo sąsajos ir neigiamos ekstravertiškumo, sąmoningumo ir atvirumo patyrimui bruožų sąsajos su pykčiu. Mokytojų sutarumo bruožas nebuvo susijęs su pykčiu ir jo dimensijomis. Gauti rezultatai gali būti naudingi sudarant pykčio valdymo programas mokytojams ar atrenkant būsimojus pedagogus.

Esminiai žodžiai: *mokytojai, pyktis, neurotiškumas, ekstravertiškumas, atvirumas patyrimui, sutarumas, sąmoningumas.*

Įvadas

Tiek mokytojų asmenybės bruožai, tiek mokytojų emocijos pastaraisiais metais yra tyrėjų dėmesio centre (Thal, Bedingfield, 2010; Perera, Granziera, McIlveen, 2018; Juodkūnė, 2015; Becker, Keller, Goetz, Frenzel, Taxer, 2015; Farouk, 2010; Frenzel, 2014; Chen, 2016; Cuéllar, Oxford, 2018). Tyrimai atskleidė mokytojų asmenybės bruožų sąsajas su emocine sveikata (Makhwathana, Mudzielwana, Mulovhedzi, 2017), psichologine grove (Aldrup, Klusmann, Lüdtke, Göllner, Trautwein, 2018), mokymo sėkme (Toraby, Modarresi, 2018, Rodrigo-Ruiz, 2016), savaveiksmiškumu ir problemų sprendimu (Stephanou, Oikonomou, 2018), mokinių mokymosi sėkme (Hernik, Jaworska, 2018), perdegimu darbe (Mérida-López, Extremera, 2017) ir emocijomis (Hagenauer, Volet, Hascher, 2015). Pozyvios emocijos didina mokytojų darbo veiksmingumą, neigiamos – silpnina savikontrolę ir motyvaciją dirbti, blogina trumpalaikę atmintį ir dėmesio paskirstymą, skatina profesiskai netinkamą elgesį, griaua tarpasmeninius santykius su mokiniais.

Emocijos yra „užkrečiamos“, t. y. mokytojo emocijos (tiek teigiamos, tiek neigiamos) gali sukelti panašias mokinių emocijas. Nasvytienės ir Balčaitytės (2009) tyrimas patvirtino, kad mokinių, turinčių elgesio ir emocijų problemų, ugdymą lydi neigiamos emocijos. Ne tik mokytojai, dirbantys su specialiųjų poreikių turinčiais mokiniais, patiria neigiamų emocijų. Aktualu išsiaiškinti, ar viena iš neigiamų emocijų – pyktis yra susijusi su mokytojo asmenybės bruožais, ir jeigu taip, tai su kuriais.

Mokytojo asmenybės bruožai

Asmenybės bruožai – tai individualių skirtumų dimensijos, atskleidžiančios pastovius minčių, jausmų ir veiksmų modelius (McCrae, Costa, 2010). Kiekvieną asmenį galima apibūdinti santykinai patvariais minčių, jausmų ir veiksmų modeliais. Asmenybės bruožai atskleidžia emocijų, tarpasmeninių santykių, patirties, nuostatų ir motyvacijos stilius (McCrae, Costa, 2008). Vienų ar kitų asmenybės bruožų raiška lemia asmens santykį su vidiniu ir išoriniu pasauliu. Mokslininkai nagrinėja, jų manymu, penkis svarbiausius asmenybės bruožus (McCrae, Costa, 1992). Penkių faktorių modelis (angl. *Five-Factor Model*), arba Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) asmenybės bruožų modelis, grindžiamas požiūriu, kad yra penkios asmenybės bruožų dimensijos (neurotiškumas, ekstravertiškumas, atvirumas patyrimui, sutarumas ir sąmoningumas), padedančios tyrinėti asmenybių skirtumus. Stipri neurotiškumo bruožo raiška asmenybėje atskleidžia asmens polinkį jausti nemalonius, trikdančius jausmus (pyktį, nerimą, priešišumą, nesaugumą, liūdesį, baimę), silpna raiška – ramumą, emocinį pastovumą, atsparumą stresui. Stipri ekstravertiškumo bruožo raiška rodo asmens aktyvumą, socialumą, optimizmą, silpna raiška – polinkį į vienatvę, uždarumą, socialines baimes. Stipri atvirumo patyrimui bruožo raiška susijusi su asmens imlumu naujoms žinioms, idėjoms ir veiklai, minčių lankstumu, išradingumu, neteikiant pirmenybės pažįstamiems ir praktiškiems dalykams, silpna raiška – su naujos patirties vengimu, konservatyvumu, nuspėjamumu. Stipri sutarumo bruožo raiška skatina asmenį užjausti, suprasti, bendradarbiauti, būti geraširdišką ir nekonfliktišką, altruistišką, kuklų, silpna raiška – antagonistišką, skeptišką, savanau-dišką, konkuruojantį. Stipri sąmoningumo bruožo raiška atskleidžia asmens susitelkimą į tikslą, drausmingumą, darbštumą, atkaklumą, pareigingumą, organizuotumą, silpna raiška siejama su impulsyvumu, nepunktualumu, nepatikimumu, neambicingumu.

Asmenybės bruožai yra susiję su darbo rezultatais, o sąmoningumo ir atvirumo patyrimui bruožai turi teigiamą sąsają su vadovavimo sėkme (Thal, Bedingfield, 2010). Mokyklose vis dažniau vertinamas kūrybiškumas, inovatyvios idėjos, drąsa rizikuoti ir priimti sprendimus, todėl asmuo, turintis asmenybės bruožų, reikalingų mokytojui, gali sėkmingiau dirbti su mokiniais. Remiantis Didžiojo penketo asmenybės modeliu, buvo išskirti keturi mokytojų asmenybės profiliai ir tyrimu patvirtintas jų ryšys su savaveiksmiškumu, įsitraukimu į darbą ir pasitenkinimu darbu (Perera, Granziera,

McIlveen, 2018). Tirtos mokytojų asmenybės bruožų sąsajos su pasitenkinimu gyvenimu, laimingumu, optimizmu (Tatalović, Vorkapić, Peloza, 2017). Nustatyta, kad mokytojų ekstravertiškumo bruožas daro didžiausią įtaką jų profesinėms kompetencijoms (Aydın, Bavli, Alci, 2013). Tyrimai atskleidė mokytojų sąmoningumo bruožo ryšį su jų akademinė pagalba, sutarumo bruožo – su jų asmenine pagalba, neurotiškumo bruožo – su mokinių savaveiksmiškumu (Kim, Dar-Nimrod, MacCann, 2018). Pradedančių mokytojų sąmoningumo bruožas buvo susietas su jų išlikimu mokyklose, ir pasiūlyta būtinai patikrinti mokytojų asmenybės bruožų raiškos lygį prieš priimant juos į darbą mokyklose (Bastian, McCord, Marks, Carpenter, 2017). Asmenybės bruožai vaidina svarbų vaidmenį renkantis profesiją. Sąmoningumas, atvirumas patirčiai, ekstravertiškumas teigiamai susiję su mokytojo profesijos pasirinkimu (Tomšik, Gatia, 2018). Dauguma patenkintų savo darbu mokytojų turėjo raiškų ekstravertiškumo bruožą (Ayan, Kocacik, 2010). Buvo išanalizuoti mokytojų penkių asmenybės bruožų tyrimai ir prieita prie išvados, kad mokytojų ir mokinių tarpasmeninėje sąveikoje labiausiai nepageidautinas mokytojų asmenybės bruožas yra stipriai besireiškiantis neurotiškumas (Göncz, 2017).

Lietuvos mokslininkai taip pat tyrinėjo penkių asmenybės bruožų sąsajas su įvairiais kintamaisiais. Daukilas (2016) ieškojo pedagogų penkių asmenybės bruožų ir mokymo kokybės komponentų sąsajų. Paaiškėjo, kad daugiausia dėmesio kokybiško mokymo strategijoms skiria sutarumo, sąmoningumo ir atvirumo patyrimui bruožus turintys pedagogai. Bukšnytė-Marmienė, Kovalčikienė ir Ciūnytė (2012) tyrė darbuotojų didžiojo penketo asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajas. Juodkūnės (2015) tyrimas parodė, kad ekstravertiškumas iš visų penkių asmenybės bruožų turi daugiausia įtakos savęs vertinimui. Cirtautienė (2016) lygino ikimokyklinių įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų asmenybės bruožų raišką ir nustatė tik neurotiškumo bruožo raiškos skirtumus.

Mokytojų pyktis

Išanalizavus 82 mokslines publikacijas apie mokytojų emocijas, buvo atkreiptas dėmesys, kad jose dažnai aprašomos mokytojų asmenybės ir emocijų sąsajos (Fried, Mansfield, Dobozy, 2015). Mokytojų asmenybės bruožai buvo siejami su pykčiu (Sanz, García-Vera, Magán, 2010; Özyeşil, 2012; Pease, Lewis, 2014; Fatemi, Ganjali, Kafi, 2015; Frenzel, Becker-Kurz, Pekrun, Goetz, 2015; Iruloh, Ukaegbu, 2015), nors dažniausiai mokslininkai tiria nerimą, o ne sudėtingesnes emocijas, tokias kaip pyktis (Rowe, Fitness, 2018).

Pyktis – viena iš pagrindinių neigiamų emocijų, pasireiškianti kylant grėsmei ir susijusi su nepasitenkinimu esama situacija. Pykčio intensyvumas gali būti įvairus: nuo nestipraus susierzinimo iki piktybiškų veiksmų. Pyktis gali būti priešiško ar agresyvumo dalis (Nolen-Hoeksema, 2011). Skiriamos dvi pykčio rūšys: polinkis pykti (angl. *Trait Anger*), pasireiškiantis įvairiomis aplinkybėmis kaip santykinai pastovi

emocinė būseną, ir pykimas (angl. *State Anger*), kai kas nors sutrukdo siekti tikslų ir/ar žeidžia (Spielberger, Sydeman, Owen, Marsh, 1999; Quinn, Rollock, Vrana, 2014). Pyktis kenkia tarpasmeniniam bendravimui, supykus susilpnėja sprendimų priėmimo įgūdžiai, atsiranda rizikingas ir/ar agresyvus elgesys, pradedama galvoti apie kerštą, ilgainiui kyla fizinės ir psichinės sveikatos problemų (Benesch, 2012). Pyktis siejamas su širdies ir kraujagyslių ligomis, pabrėžiamas pykčio konstrukto sudėtingumas ir aprašomos penkios jo dimensijos: 1) pykčio išsiveržimo (angl. *Anger Arousal*) dimensija, apimanti pykčio reakcijų dažnį, stiprumą ir trukmę; 2) pyktį keliančių situacijų diapazono (angl. *Range of Anger-Eliciting Situations*) dimensija, išskleidžianti galimus pyktį sukeliančių situacijų variantus; 3) priešiško požiūrio (angl. *Hostile Outlook*) dimensija, parodanti neigiamą požiūrį į kitus asmenis; 4) vidinio pykčio (angl. *Anger-In*) dimensija, atskleidžianti norą išlaikyti pyktį savyje; 5) išorinio pykčio (angl. *Anger-Out*) dimensija, susijusi su noru aiškiai parodyti savo pyktį kitiems (Siegel, 1986, 2010).

Dažniausiai nurodomos neigiamos mokytojų pykčio pasekmės. Tirti mokytojai ir 9–10 klasių mokiniai, kurie tris savaites rašė dienoraščius. Mokytojų pyktis darė įtaką mokinių mokymosi motyvacijai ir disciplinos lygiui. Taip pat prieita prie išvados, kad mokytojų pyktis priklauso nuo subjektyvaus situacijos vertinimo (Becker, Keller, Goetz, Frenzel, Taxer, 2015). Apibendrus mokytojų emocijų tyrimus, teigiama, kad pyktį mokytojai patiria 39 proc. pamokų (Frenzel, 2014). Kitų mokslininkų tyrimų rezultatai atskleidžia pozityvesnę emocinę situaciją klasėje. Stephanou, Oikonomou (2018) tyrė mokytojus ir nustatė, kad mokytojai patiria daugiau teigiamų negu neigiamų emocijų, o pradinių klasių mokytojai patiria daugiau intensyvių teigiamų emocijų. Neigiamas emocijas skatina nesąžiningas elgesys, konkurencija tarp kolegų, darbo netolygumas, visuomenės, politikų spaudimas, švietimo sistemos pokyčiai (Chen, 2016). Toraby ir Modarresi (2018) nustatė teigiamą vidutinio stiprumo ryšį tarp mokytojų emocijų (ypač džiaugsmo) ir mokinių požiūrio į mokytojų pedagoginę sėkmę. Interviu medžiagos analizė parodė, kad dėstytojų pasididžiavimas ir džiaugsmas gali būti naudojami motyvuojant studentus mokytis. O pyktis gali pakeisti mokytojo elgesį ir sutrikdyti jo reakcijas į mokymosi aplinką adekvatumą. Tirta, kaip polinkis pykti susijęs su miego kokybe. Linkusių pykti tiriamųjų miego kokybė buvo reikšmingai blogesnė (Hisler, Krizan, 2017).

Pyktis sunkiai suderinamas su sėkminga pedagogine veikla, nes trukdo priimti teisingus sprendimus, atstumia mokinius (Frenzel, 2014). Mokymo procese netrūksta veiksnių, galinčių sukelti mokytojo pyktį: netinkamas mokinių elgesys, nebendradarbiaujantys kolegos ir mokinių tėvai, netinkama mokymo medžiaga. Mokytojas nėra apsaugotas nuo stresinių situacijų klasėje, nelogiškų kaltinimų, gerai išmanančių savo teises, bet nenorinčių prisimti atsakomybės mokinių tėvų. Įvairių situacijų sukeltas mokytojo pyktis, sustiprintas finansinio nepritekliaus, sunkina pastangas kurti modernią švietimo sistemą Lietuvoje.

Tirti mokytojai, ieškant šešių savimonės dimensijų (pedagoginių gebėjimų, dalyko išmanymo, konsultavimo, inovacijų taikymo, medijų naudojimo, problemų identifikavi-

mo) sąsajų su trimis emocijomis (džiaugsmu, pykčiu ir nerimu). Visos šešios savimonės dimensijos buvo teigiamu ryšiu susijusios su džiaugsmu ir neigiamu ryšiu – su pykčiu ir nerimu (Lohbeck, Hagenauer, Frenzel, 2018).

Tiek mokslininkai, tiek praktikai pabrėžia teigiamų emocijų reikšmę mokymosi sėkmei (van Doorn, van Kleef, van der Pligt, 2014). Visgi kartais mokytojų kantrybė trūksta, ir jie išreiškia savo pyktį (Sutton, Harper, 2009; Frenzel, Pekrun, Goetz, Daniels, Durksen, Becker-Kurtz, Klassen, 2016). Tirta, kaip dažnai mokytojai atvirai išreiškia, suvaidina ar paslepia savo emocijas. Paaiškėjo, kad mokytojai dažniau atvirai išreiškia teigiamas emocijas ir slepia neigiamas emocijas (Taxer, Frenzel, 2015). 47 pradinių klasių mokytojai pasakojo apie savo tarpasmeninius santykius su sutrikusio ir nesutrikusio elgesio mokiniais ir, kalbėdami apie sutrikusio elgesio mokinius, mokytojai pasitelkė negatyvų kalbos toną ir nepasitenkinimą išreiškiančius žodžius (McGrath, van Bergen, 2017). Mokslininkai pabrėžia mokytojų pykčio reguliavimo būtinybę, teigdami, kad sėkmingai dirbantys mokytojai veiksmingai valdo pykčio emociją (Sutton, Harper, 2009; Hosotani, Imai-Matsumura, 2011). Turintiems polinkį pykti mokytojams pykčio valdymas yra ypatingai aktuali problema (Vassilopoulos, Brouzos, Moberly, Tsiligiannis, 2015). Penkių asmenybės bruožų raiška padeda pasirinkti konkrečią emocijų reguliavimo strategiją (Purnamaningsih, 2017). Dažniausiai mokytojų asmenybės tiriamos mokytojų tipų, pageidautinų ir nepageidautinų mokytojų bruožų, mokytojų profesinio identiteto aspektais. Siūloma kuo plačiau tirti psichologinius mokytojo profesijos aspektus (Göncz, 2017).

Lietuvoje buvo tirtas mokytojų darbinis stresas (Bubelienė, Merkys, 2012), būsimų mokytojų pykčio ekspresija ir kontrolė (Petruitytė, Navaitienė, Rimienė, 2017). Indriūnienė (2014) tyrė, ar mokytojų fizinis aktyvumas yra susijęs su jų pykčio kontrole. Paaiškėjo, kad 63,48 proc. tirtų mokytojų fizinis aktyvumas yra per mažas ir neatitinka PSO rekomendacijų. Prieita prie išvados, kad mažai fiziškai aktyvūs mokytojai daugiau pyksta ir sunkiau kontroliuoja pyktį nei vidutinio ir didelio fizinio aktyvumo mokytojai. Mokytojų pykčio tema buvo parašyti keli magistro darbai, o mokytojų asmenybės bruožų ir polinkio pykti sąsajų tyrimų Lietuvoje kol kas nėra buvę arba jie neskelbti mokslinėje spaudoje.

Tyrimo problema. Ar kurie nors iš penkių mokytojų asmenybės bruožų susiję su pykčiu? Jei taip, tai kurie?

Tyrimo objektas – penki mokytojų asmenybės bruožai ir pyktis.

Tyrimo tikslas – ištirti penkių mokytojų asmenybės bruožų ir pykčio sąsajas.

Tyrimo uždaviniai: nustatyti mokytojų penkių asmenybės bruožų raišką, įvertinti mokytojų pykčio raišką, išanalizuoti mokytojų penkių asmenybės bruožų ir pykčio sąsajas, palyginti mokytojų pykčio raišką pagal mokymo patirties grupes.

Tyrimo metodas – anketinė apklausa.

Metodika

Tiriamieji. Buvo pasirinktas determinuotos patogiosios imties sudarymo būdas. Tyrime dalyvavo 157 mokytojai iš penkių miesto bendrojo ugdymo mokyklų (3 progimnazijų, gimnazijos ir licėjaus). 146 (90,4 proc.) tiriamųjų buvo moterys, 11 (9,6 proc.) – vyrų. Tai atspindi bendrą švietimo srities dirbuotojų situaciją, kai pedagoginį darbą dirba daugiau moterų (87 proc.) negu vyrų (*Lietuvos švietimas skaičiais*, 2016). Kadangi vyrų ir moterų tiriamųjų skaičius buvo neproporcingas, tai analizuojant tyrimo rezultatus tiriamieji nebuvo skirstomi į grupes pagal lytį ir nebuvo lyginami. Tiriamųjų amžius varijavo nuo 25 iki 68 metų, jų amžiaus vidurkis – 43,91 metų (SD = 9,84). Statistiniai Lietuvos švietimo duomenys rodo, kad mokytojų vidutinis amžius yra 48 metai (*Lietuvos švietimas skaičiais*, 2016). Tiriamųjų pedagoginio stažo vidurkis buvo 19,45 metų (SD = 10,73). 76 proc. Lietuvos mokytojų darbo stažas siekia 15 ir daugiau metų (*Lietuvos švietimas skaičiais*, 2016). Tirtų mokytojų pedagoginis darbo stažas kito nuo 1 metų iki 42 metų, taigi tarp tiriamųjų buvo tik pradedančių mokytojo profesinę karjerą ir jau turinčių didelę mokymo patirtį. Kadangi buvo planuota palyginti skirtingą mokymo patirtį turinčių mokytojų pykčio ir asmenybės bruožų raišką, tai išskaidžius mokymo patirties kintamąjį į lygias dalis, buvo išskirtos penkios tiriamųjų grupės pagal mokymo patirties trukmę: mokytojai, turintys iki 9 metų mokymo patirtį (N = 31), 9–15 metų mokymo patirtį (N = 28), 16–21 metų mokymo patirtį (N = 33), 22–30 metų mokymo patirtį (N = 33), 31 ir daugiau metų mokymo patirtį (N = 32).

Kintamieji ir jų įvertinimo priemonės. Asmenybės bruožų raiškai tirti buvo pasirinkta NEO-FFI asmenybės bruožų klausimyno (angl. *NEO Five-Factor Inventory*) (McCrae, Costa, 1992) lietuviška versija, gauta iš Vilniaus universiteto Specialiosios laboratorijos. Šį klausimyną sudaro 60 teiginių. Teiginiai suskirstyti į 5 skales po 12 teiginių, kurių kiekvienas įvertinamas nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 5 („visiškai sutinku“) balų. Skalės matuoja neurotiškumą (polinkį patirti neigiamas emocijas), ekstravertiškumą (draugiškumą, visuomeniškumą), atvirumą (atvirumą patirčiai), sutarumą (altruistiškumą), sąmoningumą (aukštą impulsų kontrolę ir gebėjimą valdyti savo troškimus). Juodkūnės (2015) tyrimu buvo gautos tokios NEO FFI skalių vidinio suderinamumo reikšmės: neurotiškumas – Cronbach $\alpha = 0,8$, ekstravertiškumas – Cronbach $\alpha = 0,8$, sutarumas – Cronbach $\alpha = 0,7$, atvirumas patirčiai – Cronbach $\alpha = 0,5$, sąmoningumas – Cronbach $\alpha = 0,8$. Mūsų atlikta šio klausimyno skalių vidinio suderinamumo analizė atskleidė, kad sąmoningumo skalės Cronbach α lygi 0,81, neurotiškumo – 0,83, ekstravertiškumo – 0,78, atvirumo patirčiai – 0,62, sutarumo – 0,72.

Polinkiu pykti ir penkioms jo dimensijoms (pykčio išsiveržimo, pyktį keliančių situacijų diapazono, priešiško požiūrio, vidinio pykčio ir išorinio pykčio) matuoti buvo naudojama Daugiamatčio pykčio aprašo (angl. *The Multidimensional Anger Inventory-MAI*) (Siegel, 1986) metodika. Leidimas naudoti Daugiamatį pykčio aprašą moksliniais tikslais ir versti jį į lietuvių kalbą buvo gautas iš dr. Judith M. Siegel. Du vertėjai išvertė aprašą iš

anglų kalbos į lietuvių. Dvi aprašo versijos buvo lyginamos, ir formuojama viena versija. Tas išverstas aprašas vėl buvo išverstas į anglų kalbą ir pakoreguotas. Išversto aprašo aiškumas įvertintas 5 mokytojų. Daugiamatį pykčio aprašą sudaro 38 teiginiai. Pykčio išsiveržimo skalės teiginių pavyzdžiai: „Aš linkusi (-ęs) supykti dažniau nei dauguma žmonių“, „Kai supyktu, būnu pikta (-as) valandų valandas“; pyktį keliančių situacijų diapazono skalės teiginio pavyzdys – „Supyktu, kai...“; priešiško požiūrio skalės teiginių pavyzdžiai: „Kai kurie mano draugai turi įpročių, kurie mane erzina“, „Žmonės gali mane suerzinti vien savo buvimu šalia“; vidinio pykčio skalės teiginio pavyzdys – „Laikau savyje pyktį, apie kurį niekam nepasakoju“; išorinio pykčio skalės teiginio pavyzdys – „Jeigu ant ko nors pyktu, jam tai parodau“. Tiriamieji kiekvieną teiginį turėjo įvertinti pagal 5 balų skalę, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 2 – „nesutinku“, 3 – „iš dalies nesutinku / iš dalies sutinku“, 4 – „sutinku“, 5 – „visiškai sutinku“. Aukštesni surinkti balai reiškė stipresnę polinkį pykti. Siegel (1986) pateikė tiek aprašo, tiek skalių vidinio suderinamumo rodiklius: pykčio išsiveržimo Cronbach α lygi 0,83, pyktį keliančių situacijų diapazono – 0,80, priešiško požiūrio – 0,70, vidinio pykčio – 0,72, išorinio pykčio – 0,52, viso aprašo – 0,88. Atlikta šio aprašo skalių vidinio suderinamumo analizė parodė, kad pykčio išsiveržimo Cronbach α lygi 0,85, pyktį keliančių situacijų diapazono – 0,77, priešiško požiūrio – 0,78, vidinio pykčio – 0,73, išorinio pykčio – 0,67, viso aprašo – 0,84.

Tyrimo eiga. Tyrimas atliktas 2018 metų pavasarį. Gavus penkių miesto bendrojo ugdymo mokyklų vadovų leidimus atlikti tyrimą, buvo prašoma žodinio šių mokyklų mokytojų sutikimo dalyvauti tyrime ir tariamasi dėl jiems patogaus tyrimo atlikimo laiko. Atvykus atlikti tyrimo, mokytojams buvo pristatytas tyrimo tikslas, pateikta anketos pildymo instrukcija. Buvo laikomasi etinių tyrimo reikalavimų: užtikrintas tyrimo rezultatų konfidencialumas, galimybė laisvai apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime, galimybė bet kada tyrimą nutraukti, taip pat buvo suteikti tyrėjų kontaktiniai duomenys tam atvejui, jei tirti mokytojai pageidautų susipažinti su apibendrintais tyrimo rezultatais. Išdalintos 205 anketos, 48 iš jų buvo sugadintos, todėl atmetos.

Duomenų tvarkymas

Duomenų analizei buvo pasitelktas SPSS 22 programinis paketas. Tyrimo duomenų pasiskirstymo normalumui patikrinti buvo naudojamas Kolmagorovo ir Smirnovio testas, kurio rezultatai atskleidė įvykdytą normalumo sąlygą ($p > 0,05$), todėl sąsajos tarp kintamųjų buvo tikrinamos Pearsono koreliacijos testu, o skirtumai tarp mokymo patirties grupių patikrinti taikant ANOVA analizę. Buvo apskaičiuojami aprašomosios statistikos rodikliai: vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, procentinis pasiskirstymas. Patikrintas matavimo priemonių vidinis suderinamumas (Cronbacho α).

Rezultatai

Siekiant įgyvendinti pirmą tyrimo uždavinį, t. y. nustatyti mokytojų penkių asmenybės bruožų raišką, buvo išanalizuota mokytojų asmenybės bruožų raiškos duomenų padėties ir sklaidos charakteristika. Ji atskleidė didžiausius atvirumo patyrimui ir sutarumo bruožų raiškos įverčių vidurkius ($M = 54,10$ ir $M = 54,12$). Mažiausias buvo neurotiškumo bruožo raiškos įverčių vidurkis ($M = 49,60$). Mokytojų pykčio ir jo dimensijų raiškos duomenų padėties ir sklaidos charakteristika parodė, kad pykčio raiškos įverčių vidurkis yra 105,58. Siekiant įgyvendinti antrą tyrimo uždavinį, t.y. įvertinti mokytojų pykčio raišką, pirmiausia buvo standartizuojama z balais, kurie vėliau pakeisti į T balus. Paaikškėjo, kad stipria pykčio raiška pasižymi 16,6 proc. tirtų mokytojų ($T > 60$).

Norint patikrinti pirmą ir antrą hipotezes, buvo atlikta tirtų mokytojų asmenybės bruožų ir polinkio pykti sąsajų analizė (1 lentelė).

1 lentelė

Mokytojų asmenybės bruožų ir polinkio pykti bei pykčio dimensijų sąsajos (N = 157)

Kintamieji	Pyktis	Pykčio išsiveržimas	Pyktį keliančių situacijų diapazonas	Priešiškas požiūris	Vidinis pyktis	Išorinis pyktis
Neurotiškumas	0,205*	0,324**	0,052	0,248*	0,284*	0,017
Ekstravertiškumas	-0,407**	-0,619***	-0,325**	-0,403**	-0,527***	0,130
Atvirumas patyrimui	-0,211*	-0,294**	-0,061	-0,136	-0,311**	-0,227*
Sutarumas	-0,086	-0,117	-0,023	-0,063	-0,156	-0,073
Sąmoningumas	-0,294**	-0,462**	-0,238*	-0,317**	-0,345**	-0,109

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Atlikus tirtų mokytojų asmenybės bruožų ir pykčio duomenų koreliacinę analizę, rasta statistiškai reikšmingų sąsajų.

1. Neurotiškumo bruožo sąsajos su pykčiu ir jo dimensijomis.

Nustatyta teigiama reikšminga sąsaja tarp mokytojų neurotiškumo bruožo ir pykčio ($r = 0,205$). Tirti mokytojai, turintys raiškų neurotiškumo bruožą, yra labiau linkę pykti. Taip pat nustatyti teigiami reikšmingi neurotiškumo bruožo ryšiai su pykčio išsiveržimu ($r = 0,324$), vidiniu pykčiu ($r = 0,284$) ir priešišku požiūriu ($r = 0,248$).

2. Ekstravertiškumo bruožo sąsajos su pykčiu ir jo dimensijomis.

Paaikškėjo, kad mokytojų ekstravertiškumo bruožas stipriai neigiamu reikšmingu ryšiu susijęs su pykčiu ($r = -0,407$). Tirti mokytojai, turintys raiškų ekstravertiškumo bruožą, yra mažiau linkę pykti. Nustatytos stiprios neigiamos sąsajos tarp mokytojų ekstravertiškumo bruožo ir pykčio išsiveržimo ($r = -0,619$), vidinio pykčio ($r = -0,527$), priešiško požiūrio ($r = -0,403$) ir pyktį keliančių situacijų ($r = -0,325$). Reikėtų atkreipti

dėmesį, kad tarp ekstravertiškumo bruožo ir išorinio pykčio reikšmingos sąsajos nenustatyta ($p > 0,05$).

3. Atvirumo patyrimui bruožo sąsajos su pykčiu ir jo dimensijomis.

Mokytojų atvirumo patyrimui bruožas silpnai, bet reikšmingai neigiamai susijęs su pykčiu ($r = -0,211$). Tirti mokytojai, turintys raiškų atvirumo patyrimui bruožą, yra mažiau linkę pykti. Atsiskleidė atvirumo patyrimui bruožo neigiami reikšmingi ryšiai su vidiniu pykčiu ($r = -0,311$), pykčio sukėlimu ($r = -0,294$) ir išoriniu pykčiu ($r = -0,227$).

4. Sutarumo bruožo sąsajos su pykčiu ir jo dimensijomis.

Būtina pabrėžti, kad mokytojų sutarumo bruožas nebuvo susijęs su pykčiu ir nė su viena pykčio dimensija ($p > 0,05$).

5. Sąmoningumo bruožo sąsajos su pykčiu ir jo dimensijomis.

Mokytojų sąmoningumo bruožas reikšmingai neigiamai susijęs su pykčiu ($r = -0,294$). Tirti mokytojai, turintys raiškų sąmoningumo bruožą, yra mažiau linkę pykti. Sąmoningumo bruožas neigiamais reikšmingais ryšiais buvo susijęs su pykčio sukėlimu ($r = -0,462$), vidiniu pykčiu ($r = -0,345$), priešišku požiūriu ($r = -0,317$) ir pyktį keliančiomis situacijomis ($r = -0,238$). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad sąmoningumo bruožas su išoriniu pykčiu reikšmingai nesusijęs ($p > 0,05$).

Siekiant įgyvendinti trečią uždavinį ir patikrinti trečią hipotezę, buvo palyginta mokytojų pykčio raiška penkiose mokymo patirties grupėse. Atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė ANOVA parodė, kad nė vienos iš penkių mokymo patirties grupių pykčio reikšmių vidurkis statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo kitų mokymo patirties grupių pykčio reikšmių vidurkių ($F = 1,05$; $df = 4$; $p = 0,407$), todėl LSD *post hoc* tarpgrupinio palyginimo kriterijus nebuvo taikomas. Tirtų mokytojų pykčio raiška panaši skirtingose mokymo patirties grupėse.

Visgi būtina pabrėžti, kad koreliacinė duomenų analizė parodė mokymo patirties ir išorinio pykčio neigiamą silpną, tačiau reikšmingą sąsają ($r = -0,159$). Tirtų mokytojų sąmoningumo bruožas buvo neigiamu nestipriu, tačiau labai reikšmingu ryšiu susijęs su jų mokymo patirtimi ($r = -0,212$). Galima prielaida, kad didesnę mokymo patirtį turintys mokytojai pasižymi silpniau išreikštu sąmoningumo bruožu.

Pildydami Daugiamatį pykčio aprašą, tiriamieji turėjo nurodyti, kokios situacijos jiems kelia pyktį. Buvo pateikti 9 variantai: „Pykstu, kai a) mane nuvilia, b) elgiasi nesąžiningai, c) trukdo mano planams, d) vėluoju, nespėju, e) mane trikdo, f) man nurodinėja mažiau už mane išmanantis žmogus, g) turiu dirbti su nekompetentingais asmenimis, h) elgiuosi kvailai, i) nesulaukiu pripažinimo už atliktą darbą.“ 2 lentelėje pateikiami variantų „visiškai sutinku“ ir „sutinku“ pasirinkimo procentiniai dažniai.

2 lentelė

Devynių pyktį mokytojams keliančių situacijų procentiniai dažniai penkiuose atsakymų variantuose

Variantai	a	b	c	d	e	f	g	h	i
Visiškai nesutinku	0,6	2,5	0,6	3,8	4,4	1,3	1,9	2,5	6,3
Nesutinku	19,5	2,5	15,7	15,2	26,4	17,6	28,3	8,2	18,2
Iš dalies sutinku / iš dalies nesutinku	30,2	13,2	49,1	35,8	49,1	30,8	30,2	37,7	42,8
Sutinku	44,7	60,4	30,8	37,7	16,3	38,4	32,7	39,0	20,8
Visiškai sutinku	5,0	21,4	3,8	7,5	3,8	11,9	6,6	12,6	11,9

Daugiausiai tirtų mokytojų pyksta, kai susiduria su nesąžiningumu (81,8 proc.). Maždaug pusė mokytojų pyksta, kai elgiasi kvailai (51,6 proc.), kai jiems nurodinėja mažiau už juos išmanantis žmogus (50,3) ir kai juos nuvilia (49,7 proc.). 45,2 proc. tirtų mokytojų pyksta, kai vėluoja, nespėja. 39,6 proc. mokytojų apima pyktis, kai turi dirbti su nekompetentingais asmenimis. 34,6 proc. tirtų mokytojų pyksta, kai trukdoma jų planams. 32,7 proc. mokytojų apima pyktis, kai nesulaukia pripažinimo už atliktą darbą. Tik 20,1 proc. tirtų mokytojų pyksta, kai juos trikdo.

Išanalizavus 2 lentelės duomenis, paaiškėjo, kad situacijos, susijusios su nesąžiningu elgesiu, dažniausiai sukelia mokytojų pyktį. O situacijos, kai mokytojai nesulaukia pripažinimo už atliktą darbą, sukelia pyktį tik trečdaliui mokytojų.

Diskusija

Šiuo tyrimu siekta išsiaiškinti, ar kurie nors iš penkių mokytojų asmenybės bruožų yra susiję su pykčiu, jei taip, tai kurie. Remiantis kitų mokslininkų tyrimais, daryta prielaida, kad mokytojai, kuriems būdingas raiškus neurotiškumo bruožas, yra labiau linkę pykti. Paaiškėjo, kad tirtų mokytojų neurotiškumo bruožas teigiamu ryšiu susijęs su jų pykčiu ($r = -0,205$). Esant stipriai mokytojų neurotiškumo bruožo raiškai, lengviau ir dažniau sukeliamas jų pyktis, jis būna stipresnis, taip pat stiprėja vidinis pyktis ir priešiškas požiūris, reaguojama į daugiau pyktį keliančių situacijų. Tokie mūsų tyrimo rezultatai sutampa su kitų mokslininkų tyrimo išvada, kad stipriai išreikštą neurotiškumo bruožą turinčių tiriamųjų ir polinkis pykti būna stipresnis (Pfeiler, Weber, Kubiak, 2018). Šių mokslininkų tyrimas taip pat pademonstravo, kokią didelę reikšmę neurotiškumo bruožo raiška turi socialinėse situacijose, provokuojančiose pyktį. Tyrimai, kuriuose buvo ieškoma asmenybės bruožų ir agresyvumo sąsajų, atskleidė stiprų teigiamą neurotiškumo bruožo ryšį su fiziniu agresyvumu (Barlett, Anderson, 2012; Cavalcanti, Pimentel, 2016). Išanalizavus keletą mokslinių tyrimų, buvo prieita prie išvados, kad pyktis ir neurotiškumo bruožas yra susiję (Zajenkowski, Gignas, 2018). Šie mokslininkai

taip pat tyrė, ar pyktis ir neurotiškumo bruožas susiję su subjektyviai įvertintais protiniais gabumais. Paaiškėjo, kad pyktis teigiamu ryšiu, o neurotiškumo bruožas neigiamu ryšiu yra susiję su protiniais gabumais. Daryta prielaida, kad polinkis pykti gali būti susijęs su pernelyg dideliu pasitikėjimu savimi. Nustatyta, kad neurotiškumas teigiamu stipriu ryšiu yra susijęs su pykčiu ir neigiamu ryšiu – su pykčio kontrole (Peace, Lewis, 2015). Minėtų mokslininkų tyrimo rezultatai parodė, kad iš penkių asmenybės bruožų būtent neurotiškumas yra stipriausiai susijęs su pykčiu. Tirtos penkių asmenybės bruožų sąsajos su pykčiu, ir nustatyta, kad pyktis teigiamu vidutinio stiprumo ryšiu yra susijęs su neurotiškumu (Sanz, García-Vera, Magán, 2010). Teigiama, kad neurotiškumo bruožas yra svarbiausias pykčio prediktorius (Bak, 2016). Bet mūsų atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad stipriausiai su mokytojų pykčiu yra susijęs ekstravertiškumo ($r = -0,407$), o ne neurotiškumo bruožas ($r = 0,205$). Mokytojai dirba emociškai sudėtingoje aplinkoje, tačiau profesinės veiklos reikalavimai nesuderinami su pykčio išreiškimu. Galima prielaida, kad raiškų ekstravertiškumo bruožą turintys mokytojai randa būdų savo pyktį išreikšti ne mokyklos aplinkoje arba paverčia jį vidiniu pykčiu.

Nustatyta, kad tirtų mokytojų ekstravertiškumo bruožas neigiamu ryšiu susijęs su jų pykčiu ($r = -0,407$). Esant stipriai pedagogų ekstravertiškumo bruožo raiškai, lėčiau ir sunkiau sukeliamas jų pyktis, jis būna silpnesnis ir trumpiau trunka, būdingas silpnas vidinis pyktis ir priešiškas požiūris, reaguojama į mažiau pyktį keliančių situacijų. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tarp ekstravertiškumo bruožo ir išorinio pykčio reikšmingos sąsajos nenustatyta ($p > 0,05$). Toks mūsų tyrimo rezultatas sutampa su Bako (2016) tyrimo rezultatu. Šis mokslininkas priėjo prie išvados, kad ekstravertiškumas nesusijęs su išoriniu pykčiu, tačiau susijęs su vidiniu pykčiu. Taip pat atskleistas ekstravertiškumo bruožo silpnas, bet reikšmingas neigiamas ryšys su polinkiu pykti (Lewis, 2015). Tirtos penkių asmenybės bruožų ir agresyvumo sąsajos, ir atskleistos teigiamos ekstravertiškumo bruožo sąsajos su fiziniu agresyvumu (Cavalcanti, Pimentel, 2016).

Tirtų mokytojų atvirumo patyrimui bruožas buvo neigiamu ryšiu susijęs su jų pykčiu ($r = -0,211$). Esant stipriai sąmoningumo bruožo raiškai, rečiau ir sunkiau sukeliamas pyktis, jis būna silpnesnis ir trunka trumpiau, jaučiamas silpnesnis vidinis ir išorinis pyktis. Ištyrus sąsajas tarp penkių asmenybės bruožų ir agresyvumo, nustatyta, kad atvirumo patyrimui bruožas yra neigiamu ryšiu susijęs su agresyvumu (Barlett, Anderson, 2012).

Tirtų mokytojų sąmoningumo bruožas buvo neigiamu ryšiu susijęs su jų pykčiu ($r = -0,294$). Esant stipriai sąmoningumo bruožo raiškai, rečiau ir sunkiau sukeliamas pyktis, jis būna silpnesnis ir trunka trumpiau, jaučiamas silpnesnis vidinis pyktis, pasireiškia mažiau priešiškas požiūris ir reaguojama į mažiau pyktį sukeliančių situacijų. Kitų mokslininkų tyrimai patvirtino, kad sąmoningumo bruožas turi neigiamas sąsajas su kai kuriomis polinkio pykti dimensijomis (Peace, Lewis, 2015), taip pat neigiamas sąmoningumo bruožo ryšys su pykčiu (Jensen-Campbell, Knack, Waldrip, Campbell,

2007). Tais atvejais, kai sąmoningumo bruožo raiška buvo silpna, su pykčiu neigiamu ryšiu buvo susijęs sutarumo bruožas.

Mokslininkų tyrimai patvirtina neigiamas sutarumo bruožo sąsajas su pykčiu (Peace, Lewis, 2015; Bak, 2016; Özyeşil, 2012). Visgi atliktas tyrimas neatskleidė jokių reikšmingų sutarumo bruožo ir pykčio sąsajų mokytojų imtyje ($r = -0,086$). Toks mūsų tyrimo rezultatas galėtų būti paaiškintas mokytojų profesinės veiklos specifika: joje slopinama sutarumo bruožo kai kurių žemesnio lygio bruožų, tokių kaip tiesmukiškumas, patiklumas ar kuklumas, raiška.

Tyrimo rezultatai parodė, kad didesnę mokymo patirtį turintys mokytojai pasižymi silpnesne sąmoningumo bruožo raiška. Galima prielaida, kad ilgiau mokykloje dirbantys mokytojai geba slopinti sąmoningumo bruožo kai kurių žemesnio lygio bruožų, tokių kaip apdairumas, tvarkingumas ar pareigingumas, raišką.

Tyrimo rezultatai parodė, kad pykčio raiška nesiskiria skirtingą mokymo patirtį turinčių mokytojų grupėse ($p = 0,407$). Nedidelę mokymo patirtį turintys mokytojai nelaiškė savęs piktesniais už didelę mokymo patirtį turinčius mokytojus, ir atvirkesčiai. Visgi paaiškėjo, kad didesnę mokymo patirtį turintys mokytojai pasižymi silpnesniu išoriniu pykčiu. Galima prielaida, kad ilgiau mokykloje dirbantys mokytojai išsiugdo gebėjimą nedemonstruoti savo pykčio, t. y. emocinės išraiškos savikontrolę. Teigiama, kad tarpasmeninių santykių savikontrolė gali pareikalauti iš asmens daug vidinių išteklių (Baumeister, Vohs, Tice, 2007). Didesnę mokymo patirtį turintys mokytojai ilgainiui išmoksta tuos išteklius valdyti. Tai paaiškintų tirtų mokytojų pykčio raiškos panašumą skirtingose mokymo patirties grupėse ir neigiamą išorinio pykčio sąsają su mokymo patirtimi. Tirta 150 pradinių klasių mokytojų, ieškota ryšio tarp polinkio pykti ir pykčio paaiškinimo stiliaus, mokytojai buvo suskirstyti į keturias grupes pagal amžių. Polinkio pykti skirtumų tarp šių amžiaus grupių nebuvo, tačiau paaiškėjo, kad 36–40 metų amžiaus grupėje pykčio kontrolė buvo stipriausia (Ata, Akman, 2012). Tirtas pagal kūno kultūros programą studijuojančių pirmo ir paskutinio kursų būsimų mokytojų pykčio lygis. Buvo rasti reikšmingi pykčio kontrolės įverčių skirtumai pagal amžių (Karagün, 2015).

Mokslininkai tiria, kurios situacijos dažniausiai sukelia mokytojams pyktį. Stipriausią pyktį mokytojai jaučia, kai būna apgauti, kai jaučiasi nuskriausti, kai neteisingai apkaltinami, kai susiduria su neapykanta, kai būna nepageidaujami, kai susiduria su išdavyste, pažeminimu, kai elgiasi neapgalvotai arba kvailai (Keller, Chang, Becker, Goetz, Frenzel, 2014). Martino (2018) tyrimo tikslas taip pat buvo išsiaiškinti, kas sukelia mokytojams pyktį. Mokytojų prašyta papasakoti atvejį, kai jie pyko kaip mokytojai. Taip pat prašyta atskleisti, kodėl supyko ir kaip jie elgėsi supykę. Atsakymuose išryškėjo keturi pyktį keliančių situacijų tipai: pyktis dėl nepagarbos mokytojui, dėl mokytojo aiškinimų ignoravimo, dėl administracijos nesupratingumo ir dėl nepriimtino programų turinio. Tirta 17 vyrų mokytojų pykčio patirtis individualių interviu metodu. Paaiškėjo, kad stipriausią pyktį mokytojams vyrams kėlė jėgos ir kontrolės praradimas (Botha, Myburgh,

Poggenpoel, 2013). Hosotani ir Imai-Matsumura (2011) nurodo, kad mokytojams pyktį sukelia silpna mokinių mokymosi motyvacija ir mokytojo prašymų bei reikalavimų nesilaikymas.

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad beveik visiems tirtiems mokytojams sukelia pyktį situacijos, susijusios su nesąžiningumu. Tirti mokytojai pyksta, kai elgiasi kvailai, kai jiems nurodinėja mažiau už juos išmanantis žmogus, kai juos nuvilia, kai jie vėluoja, nespėja. Daugiau kaip trečdalis tirtų mokytojų pyksta, kai turi dirbti su nekompetentingais asmenimis, kai trukdoma jų planams, kai nesulaukia pripažinimo už atliktą darbą. Gali būti, kad nesąžiningumo situacijos, kaip keliančios mokytojams pyktį, reikšmingumas susijęs su mokytojų prestižo žemėjimu, tačiau šiai prielaidai patvirtinti reikėtų papildomo tyrimo.

Sudėtinga ir emociškai alinanti mokytojo profesinė veikla palanki pykčio raiškai, tačiau mokytojo pyktis turi neigiamų pasekmių tiek jam pačiam, tiek mokiniams. Rastas ryšys tarp mokinių blogo elgesio ir mokytojo psichinio išsekimo bei entuziazmo sumažėjimo (Aldrup, Klusmann, Lüdtke, Göllner, Trautwein, 2018). Teigiama, kad linkę pykti asmenys pyksta dažniau, intensyviau ir ilgiau. Jie ne tik menčiau gali kontroliuoti savo priešiškus jausmus ir mintis, bet dažniau suvokia situacijas kaip priešiškas jiems (Veenstra, Bushman, Koole, 2018). Hernik ir Jaworska (2018) prieina prie išvados, kad dauguma mokytojų mano, jog pamokos negali būti lengvos ir malonios (ypač matematikos pamokos). Mokslininkės teigia, kad šie mokytojai klysta, nes kiekvienoje pamokoje galima rasti tinkamų stimulų teigiamoms emocijoms, kurios pagerina informacijos įsiminimą.

Siekta išsiaiškinti emocines problemas, su kuriomis susiduria darželių auklėtojai, bendraudami su vaikais, tėvais, administratoriais ir kolegomis per pirmuosius trejus savo profesinės veiklos metus. Duomenys buvo renkami naudojant fenomenologinį tyrimo metodą. Išnagrinėjus surinktus duomenis, išryškėjo dažniausiai pasitaikanti pykčio valdymo ir kaltės jausmo problema (Kotaman, 2016). Šis mokslininkas siūlo darželio auklėtojų profesinio rengimo programose numatyti priemones, reikalingas emocijoms įgūdžiams tobulinti. Su pykčio valdymo iššūkiu susiduria ir dirbantys mokytojai.

Atkreiptinas dėmesys, kad penktadalio tirtų mokytojų pykčio raiška buvo stipri. Mokymas yra labai sudėtinga ir emociškai sunki veikla. O mokytojų emocijų raiška gana griežtai ribojama konkrečių profesinės veiklos reikalavimų. Mokytojai neturėtų būti pikti, klasėje spręsti asmeninių problemų, šaukti ant mokinių. Mokytojai žino, kad pyktis, jaučiamas tam tikrais profesinės veiklos momentais, turėtų būti suvaldomas. Tai – iššūkis mokytojams. Galima prielaida, kad penktadalio tirtų mokytojų tokio iššūkio neįveikia.

Tyrimo ribotumi ir gairės tolesniems tyrimams

Kaip vieną iš tyrimo ribotumų galima įvardyti nedidelę imtį ($N = 157$) ir netikimybinį imties sudarymo būdą. Būtina atkreipti dėmesį, kad tyrimo rezultatų negalima taikyti visai Lietuvos mokytojų populiacijai. Ateityje reikėtų patyrinti, kurio dalyko mokytojai turi stipresnį polinkį pykti, paieškoti mokytojų pykčio sąsajų su įvairesniais kintamaisiais. Platesnių tyrimų rezultatų duomenys gali padėti bent iš dalies atsakyti į klausimą, kodėl turintys pedagoginį išsilavinimą tiek jauni, tiek brandaus amžiaus žmonės ieško darbo kitose srityse. Mokytojo profesinė veikla yra cikliška (mokslo metų pradžia, mokslo metų vidurys, mokslo metų pabaiga), todėl kiekvieno ciklo pykčio raiškos vertinimas gali būti skirtingas. Mokslo metų pradžioje mokytojas gali jausti daugiau teigiamų emocijų, o mokslo metų pabaigoje – daugiau neigiamų emocijų. Mokytojų pykčio raiška gali keistis ir per pamokas (pirmose pamokose silpnesnė pykčio raiška, paskutinėse – stipresnė). Tęstinis mokytojų pykčio tyrimas padėtų atsakyti į aktualius mokytojų profesinės veiklos kokybės klausimus.

Išvados

Tirtų mokytojų neurotiškumo bruožas teigiama sąsaja susijęs su jų pykčiu.

Tirtų mokytojų ekstravertiškumo, atvirumo patyrimui ir sąmoningumo bruožai neigiama sąsaja susiję su jų pykčiu.

Tirtų mokytojų sutarumo bruožas nesusijęs su jų pykčiu.

Penktadalio tirtų mokytojų pykčio raiška buvo stipri.

Nors tirtų mokytojų pykčio raiška penkiose mokymo patirties grupėse reikšmingai nesiskyrė, tačiau didesnę mokymo patirtį turinčių mokytojų išorinis pyktis buvo silpnesnis.

Literatūros sąrašas

- Ayan, S., Kocacik, F. (2010). The relation between the level of job satisfaction and types of personality in high school teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(1), 27–41.
- Ayдын, M., Bavli, B., Alci, B. (2013). Examining the effects of pre-service teachers' personality traits on their teaching competencies. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(3), 575–586.
- Bak, W. (2016). Personality predictors of anger: The role of FFM traits, shyness, and self-esteem. *Polish Psychological Bulletin*, 47(3), 373–382.
- Barlett, C., Anderson, C. (2012). Direct and indirect relations between the Big 5 personality traits and aggressive and violent behavior. *Personality and Individual Differences*, 52, 870–875.

- Bastian, K., McCord, D., Marks, J., Carpenter, D. (2017). A temperament for teaching? Associations between personality traits and beginning teacher performance and retention. *AERA Open*, 3(1), 1–17.
- Baumeister, R., Vohs, K., Tice, D. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351–355.
- Becker, S., Keller, M., Goetz, T., Frenzel, C., Taxer, L. (2015). Antecedents of teachers' emotions in the classroom: an intraindividual approach. *Frontiers in Psychology*, 6, article 635.
- Benesch, S. (2012). *Considering emotions in critical English language teaching: Theories and praxis*. New York: Routledge.
- Botha, J., Myburgh, C., Poggenpoel, M. (2013). Male teachers' experiences of own aggression. *South African Journal of Education*, 33(3), 1–15.
- Bubelienė, D., Merkys, G. (2012). Pedagogų streso socialinis konstravimas ir jo atspindžiai profesinėje spaudoje. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 29, 100–110.
- Bukšnytė-Marmienė, L., Kovalčikienė, K., Ciūnytė, A. (2012). Didžiojo penketo asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajos. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, 127(10), 125–143.
- Cavalcanti, J., Pimentel, C. (2016). Personality and aggression: A contribution of the General Aggression Model. *Estudos de Psicologia*, 33(3), 443–451.
- Chen, J. (2016). Understanding teacher emotions: The development of a teacher emotion inventory. *Teaching and Teacher Education*, 55, 68–77.
- Cirtautienė, L. (2016). Personality traits of teachers in lithuania: do preschool and comprehensive school educators differ? *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 19, 89–104.
- Cuellar, L., Oxford, R. (2018). Language teachers' emotions: emerging from the shadows. In J. de Dios Martínez Agudo (Ed.) *Emotions in second language teaching: theories, research and teachers education* (pp 53–72). Chem: Springer International Publishing.
- Daukilas, S. (2016). Profesijos pedagogų asmenybės bruožų ir mokymo kokybės komponentų sąsajos. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 38(4), 341–350.
- Farouk, S. (2010). Primary school teachers' restricted and elaborated anger: A qualitative study of cognitive appraisal. *Cambridge Journal of Education*, 40(4), 353–368.
- Fatemi, M. A., Ganjali, R., Kafi, Z. (2015). EFL Teachers' personality type and their effectiveness in teaching: Investigating the relationship. *Global Advanced Research Journal of Educational Research and Review*, 4(10), 189–195.
- Frenzel, A. C. (2014). Teacher emotions. In R. Pekrun & L. Linnenbrink-Garcia (Eds.), *International handbook of emotions in education* (pp. 494–518). New York: Routledge.
- Frenzel, A. C., Becker-Kurz, B., Pekrun, R., Goetz, T. (2015). Teaching this class drives me nuts! Examining the person and context specificity of teacher emotions. *PLOS One*, 10(6), 1–15.

- Frenzel, A., Pekrun, R., Goetz, T., Daniels, L., Durksen, T., Becker-Kurtz, B., Klassen, R. (2016). Measuring teachers' enjoyment, anger, and anxiety: The Teacher Emotions Scales (TES). *Contemporary Educational Psychology*, 46, 148–163.
- Fried, L., Mansfield, C., Dobozy, E. (2015). Teacher emotion research: Introducing a conceptual model to guide future research. *Issues in Educational Research*, 25(4), 415–441.
- Göncz, L. (2017). Teacher personality: a review of psychological research and guidelines for a more comprehensive theory in educational psychology. *Open Review of Educational Research*, 4(1), 75–95.
- Hagenauer, G., Volet, S., Hascher, T. (2015). Teacher emotions in the classroom: Associations with students' engagement, classroom discipline and the interpersonal teacher-student relationship. *European Journal of Psychology of Education*, 30(4), 385–403.
- Hernik, J., Jaworska, E. (2018). The effect of enjoyment on learning. *Proceedings of INTED2018 Conference 5th-7th March 2018*, Valencia, Spain.
- Hisler, G., Krizan, Z. (2017). Anger tendencies and sleep: Poor anger control is associated with objectively measured sleep disruption. *Journal of Research in Personality*, 71, 17–26.
- Hosotani, R., Imai-Matsumura, K. (2011). Emotional experience, expression, and regulation of high-quality Japanese elementary school teachers. *Teaching and Teacher Education*, 27, 1039–1048.
- Indriūnienė, V. (2014). Mokytojų fizinio aktyvumo sąsajos su pykčio kontrole. Iš *Sportinį darbingumą lemiantys veiksniai: Mokslinių straipsnių rinkinys* (p. 334–339). Kaunas: Lietuvos sporto universitetas.
- Iruloh, B. R. N., Ukaegbu, H. M. (2015). Big five personality traits as predictors of emotional intelligence of secondary school teachers in Rivers state of Nigeria. *European Journal of Psychological Research*, 2(2), 52–59.
- Jensen-Campbell, J., Knack, J., Waldrip, A., Campbell, S. (2007). Do Big Five personality traits associated with self-control influence the regulation of anger and aggression? *Journal of Research in Personality*, 41, 403–424.
- Juodkūnė, I. (2015). Pedagogų asmenybės bruožių įtaka savideterminacijai. *Pedagogika*, 117(1), 46–63.
- Karagün, E. (2015). Examination of anger levels of prospective teachers of physical education and sports. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 3108–3114.
- Keller, M., Chang, M.-L., Becker, E., Goetz, T., Frenzel, A. (2014). Teachers' emotional experiences and exhaustion as predictors of emotional labor in the classroom: An experience sampling study. *Frontiers in Psychology*, 5, article 1442.
- Kim, L., Dar-Nimrod, I., MacCann, C. (2018). Teacher personality and teacher effectiveness in secondary school: Personality predicts teacher support and student self-efficacy but not academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 110(3), 309–323.
- Kotaman, H. (2016). Turkish early childhood teachers' emotional problems in early years of their professional lives. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(3), 365–381.
- Lietuvos švietimas skaičiais*. (2016). Vilnius: SKVC.

- Lohbeck, A., Hagenauer, G., Frenzel, A. (2018). Teachers' self-concepts and emotions: Conceptualization and relations. *Teaching and Teacher Education*, 70, 111–120.
- Makhwathana, R., Mudzielwana, N., Mulovhedzi, S. (2017). The role of emotional health in learning and teaching. *Journal of Psychology*, 8(1), 21–27.
- Martin, R. (2018). Anger in the classroom: How a supposedly negative emotion can enhance learning. *New Directions for Teaching and Learning*, 153, 37–44.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (2010). A Five-Factor theory of personality. In O. John, R. Robins, L. Perwin (Eds.). *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 159–181). New York: Guilford Press.
- McGrath, K., Van Bergen, P. (2017). Elementary teachers' emotional and relational expressions when speaking about disruptive and well behaved students. *Teaching and Teacher Education*, 67, 487–497.
- Mérida-López, S., Extremera, N. (2017). Emotional intelligence and teacher burnout: A systematic review. *International Journal of Educational Research*, 85, 121–130.
- Nasvytienė, D., Balčaitytė, I. (2009). Mokytojų, ugdančių elgesio ir emocinių problemų turinčius vaikus, patyrimo analizė. *Pedagogika*, 96, 22–27.
- Nolen-Hoeksema, S. (2011). *Abnormal psychology*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Özyeşil, Z. (2012). Five factor personality traits as predictor of trait anger and anger expression. *Education and Science*, 37(163), 322–332.
- Pease, C., Lewis, G. (2014). Personality links to anger: Evidence for trait interaction and differentiation across expression style. *Personality and Individual Differences*, 74, 159–164.
- Perera, H. N., Granziera, H., McIlveen, P. (2018). Profiles of teacher personality and relations with teacher self-efficacy, work engagement, and job satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 120, 171–178.
- Petrulytė, A., Navaitienė, J., Rimienė, V. (2017). Būsimų pedagogų (universiteto studentų) pykčio ekspresija ir valdymas, problemų sprendimas ir savirefleksija. *Ugdymo psichologija*, 28, 22–37.
- Pfeiler, T., Weber, H., Kubiak, T. (2018). Experiencing anger in a social interaction: The role of personality. *Personality and Individual Differences*, 132, 45–51.
- Purnamaningsih, E. (2017). Personality and emotion regulation strategies. *International Journal of Psychological Research*, 10(1), 53–60.
- Quinn, C., Rollock, D., Vrana, S. (2014). A test of Spielberger's State-Trait theory of anger with adolescents: Five hypotheses. *Emotion*, 14(1), 74–84.
- Rodrigo-Ruiz, D. (2016). Effect of teachers' emotions on their students: Some evidence. *Journal of Education & Social Policy*, 3(2), 73–79.
- Rowe, A., Fitness, J. (2018). Understanding the role of negative emotions in adult learning and achievement: A social functional perspective. *Behavioral Sciences*, 8(27), 1–20.
- Sanz, J., García-Vera, M. P., Magán, I. (2010). Anger and hostility from the perspective of the Big Five personality model. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51, 262–270.

- Siegel, J. (2010). *Stop overreacting: Effective strategies for calming your emotions*. Oakland: New Harbinger Publications.
- Siegel, J. M. (1986). The Multidimensional Anger Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), 191–200.
- Spielberger, C., Sydeman, S., Owen, A., Marsh, B. (1999). Measuring anxiety and anger with the State-Trait Anxiety Inventory (STAI) and the State-Trait Anger Expression Inventory (STAXI). In M. Maruish (Ed.). *The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment* (pp. 993–1021). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Stephanou, G., Oikonomou, A. (2018). Teacher emotions in primary and secondary education: Effects of self-efficacy and collective-efficacy, and problem-solving appraisal as a moderating mechanism. *Psychology*, 9, 820–875.
- Sutton R., Harper, E. (2009). Teachers' emotion regulation. In L. Saha, A. Dworkin (Eds). *International Handbook of Research on Teachers and Teaching* (pp. 389–401). Boston: Springer.
- Tatalović, Vorkapić, S., Peloza, I. (2017). Exploring personality traits and well-being among pre-school and primary school teachers in Croatia. *Current Issues in Personality Psychology*, 5(1), 21–31.
- Taxer, J., Frenzel, A. (2015). Facets of teachers' emotional lives: A quantitative investigation of teachers' genuine, faked, and hidden emotions. *Teaching and Teacher Education*, 49, 78–88.
- Thal, A., Bedingfield, J. (2010). Successful project managers: An exploratory study into the impact of personality. *Technology Analysis and Strategic Management*, 22(2), 243–259.
- Tomšik, R., Gatia, V. (2018). Choosing teaching as a profession: Influence of big five personality traits on fallback career. *Problems of Education in the 21st Century*, 76(1), 100–108.
- Toraby, E., Modarresi, G. (2018). EFL teachers' emotions and learners' views of teachers' pedagogical success. *International Journal of Instruction*, 11(2), 513–526.
- Vassilopoulos, S., Brouzos, A., Moberly, N., Tsiligiannis, G. (2015). Development and evaluation of a short anger management group for special education teachers in Greece: A preliminary study. *International Journal of School & Educational Psychology*, 3(2), 107–116.
- Veenstra, L., Bushman, B., Koole, S. (2018). The facts on the furious: a brief review of the psychology of trait anger. *Current Opinion in Psychology*, 19, 98–103.
- Zajenkowski, M., Gignac, G. (2018). Why do angry people overestimate their intelligence? Neuroticism as a suppressor of the association between Trait-Anger and subjectively assessed intelligence. *Intelligence*, 70, 12–21.

The Relationship of Five Personality Traits and Anger in Teachers

Julita Navaitienė¹, Violeta Jaruševičienė²

¹ Vytautas Magnus University, Academy of Education, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius, julita.navaitiene@vdu.lt

² Vytautas Magnus University, Academy of Education, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius, violeta.jaruseviciene@gmail.com

---

Summary

Some teachers tend to get angry. The anger of a teacher could destroy interpersonal relationships with students. It could weaken students' learning motivation, academic achievement and social behavior. The aim of the current study was to investigate the relationship of teachers' five personality traits and anger. The sample consisted of 157 Lithuanian teachers of general education schools. The NEO-FFI Personality Trait Questionnaire (Costa, McCrae, 1992) and the Multidimensional Anger Inventory (Siegel, 1986) were used to measure personality traits and anger. Correlation analysis of the research data revealed a positive correlation between neuroticism and anger, anger arousal, hostile outlook and anger-in. Extraversion and conscientiousness negatively correlated with anger, anger arousal, range of anger-eliciting situations, hostile outlook and anger-in. Openness to experience had the negative correlations with anger, anger arousal, anger-in and anger-out. The trait of agreeableness was not related to anger and its dimensions. The results obtained can be useful in organizing anger management programs for teachers or selecting future teachers.

Keywords: *teachers, anger, neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness, conscientiousness.*

Gauta 2018 12 03 / Received 03 12 2018
Priimta 2018 12 19 / Accepted 19 12 2018